

pl. a generatív grammatika határozottan visszatért Humboldthoz.) Az irodalomkutatás olyan régóta csiszolódó módszertanú, viszonylag egyszerűbb feladatai ellen, mint pl. a textológia, a Moderneknek szemmel láthatólag semmi kifogásuk sincs, sőt, Lotz Jánosnak köszönhetjük a Jókai-kódex legjobb kiadását, Jakobsonnak a Igor-énekét, a Roland-ének legújabb kritikai kiadását

pedig Segrének, a Nemzetközi Szemiotikai Bizottság titkáranak. Szépe gondolatai az irodalomkutatásra is érvényes módon mutatják meg Régiek és Modernek vitájának gyökerét, és, bár magam elég szkeptikus vagyok e tekintetben, megmutatják a tudományos megoldás egyetlen lehetséges útját: a módszerek explicitté tételét.

Horváth Iván

Réz Pál: Kulcsok és kérdőjelek. Bp. 1973. Szépirodalmi K. 425 l.

Két kultúráról, két irodalomról szólnak Réz Pál esszéi, a magyarról és a franciáról. Régi tradíció, hogy a magyar esszéisták, akárcsak a költők, éber figyelemmel kísérik a francia szellemet, önmagáért, de a magyar kultúra jobb megismerésének kedvéért is. Lehetne ez megmerevedett, kártékony hagyomány, egyfajta tehetetlenség következménye, de lehet — mint ebben a kitűnő kötetben — mindig megújuló követelmény is. Réz Pál Csurka István szavait idézi: „Megállva a párizsi Notre-Dame középső hajójának öntörvényűen rám boruló rendszere alatt, leszögeztem, hogy Európában nem szabad, nem lehet formátlanul írni. Európa ereje, Európa hozzájárulása a világegyetemhez a forma. Ez megrendítő felismerés volt.”

A formateremtés követése — ami persze tartalmi és világnézeti kérdés is — Réz Pál könyvének vezérmotívuma. Az emlékirat megszerveződését kíséri végig Saint Simonnál, a történelmi regény kialakulásának történelmi és személyi feltételeit Móricznál, a publicisztika nagykorúsodását Kosztolányinál, a dráma líraira váltását Beckett-nél — a lehetőségeik megvalósításáért vívott küzdelmet magyar és francia nemzedéktársainál. Műfaj-problémáról szól a könyv, de nem elvontan, hanem ahogy egy alkotó személyiség szembekerül az önkifejezés esetlegességét lebírni akaró nehézségeivel. Tehát már létproblémákról szól. És ezért írhatja Réz, hogy a történelmi regényt meghatározza „az író alkata, egyénisége, az egész pályáját végigkísérő obszessziók vagy obszesszió” is, és ez az, amiről Lukács György megfélemlkezni látszik.

A kritikus nem bíró, hanem drukker, ha tárgyilagos, a játékszabályokat tiszteletben tartó szurkoló is. Galgócziról, Kardos G. Györgyről, Hubayról és különösen Csurkáról ír Réz leplezetlen rokonszenvvel, anélkül, hogy fenntartásait elhallgatná. Kiváltképpen Csurka szívügye, akitől klasszikus műveket remél. És itt érhető tetten Réz kritikusai attitűdjének egyik alapvonása: mindig a

legnagyobbakhoz viszonyít, de nem azért, hogy megfélemlítsen, hanem hogy bátorítson.

A *Kulcsok és kérdőjelek* anyaga elüt tanulmányköteteink anyagának túlnyomó többségétől. Ritkán méltatott írók kerülnek egymás mellé, anélkül, hogy kuriózum vagy felfedezés gyűjtemény lenne, hiszen hőseinek egy részéről, Móriczról és Kosztolányiról, Martin du Gard-ról vagy újabban Beckett-ről és Semprun-ról éppen elégszer írtak. De Saint-Simon? Taine egyszer e három nevet írta le egymás mellé: Shakespeare, Saint-Simon, Balzac. Azért, hogy Balzac rangját emelje. Nálunk azért kell e három nevet együtt leírni, hogy Saint-Simon rangját emelje. És noha az emlékiratokból már több szemelvényes kiadás jelent meg (az egyiket éppen Réz Pál vezette be), a *Kulcsok és kérdőjelek* kötet érdeme lesz, ha közvéleményünk a herceg igazi nagyságát megismeri. Réz *Még egy fellebbezés* címen írt Sziráky Judith novelláiról. A cím jogos, a *Hajnali madár* szerzője valóban megérdemli, hogy az időszaki érdeklődésünket állandó figyelem váltsa fel. De fellebbezésszámba mennek azok a gondos tanulmányok is, amelyeket Réz Németh Andornak, Szomor Dézsónak vagy Szép Ernőnek szentel, noha megítélésem szerint az utóbbi kettő rangját erősen megemeli. És ezen nem változtat az sem, hogy — Karátsón Endre *Le symbolisme en Hongrie* című könyvének ismertetése közben szól róla Réz, Illyés Gyulára is hivatkozva — Apollinaire és Szép Ernő közt rokonvonások figyelhetők meg.

A meghonosítások (Saint-Simon, Le Clézio) és a fellebbezések (Németh Andor, Szomor, Szép Ernő) és a felismerések (Csurka, Galgóczi) kötetére a *Kulcsok és kérdőjelek*. Ami a fellebbezéseket illeti, lenne még néhány szavam. Vas Istvánnak teljesen igaza volt, amikor Hajnal Anna kvalitásaira hangsúlyosan felhívta a figyelmet, Réz Pálnak is, amikor Sziráky Judithról szóló esszéjét bevezetve Vas István kísérletére hivatkozott. De nem hiszem azt, hogy kitűnő írók ellefejtése a magyar irodalom vagy irodalompolitika specialitása lenne. A franciára még inkább illik. A sok közismert példa

közül csupán egy kevésbé ismertre szeretnék hivatkozni. Fél évtizede annak, hogy Maro Alyn döbbenet állapította meg, hogy egy egész nemzedék esett ki a francia irodalmi tudatból: Albert-Birot, André Salmon, és ami talán a legmeglepőbb: Reverdy. Ez utóbbi éppen azért, mert a nála alig valamivel fiatalabb szürrealisták már életében, alkotóerejének teljében klasszikus bálványt faragtak belőle.

Ferenczi László

Révai Miklós: A magyar szép toll. Közzéteszi és az utószót írta: Éder Zoltán. Bp. 1973. Akadémiai K. 368 l.

Még mindig keveset tudunk a deákosokként számontartott költőkről. Császár Elemér — erősen vitatható — szövegkiadása óta csak antológiákban találkozunk velük (s rendszerint ugyanazokkal a versekkel); Rónay György ugyan önmagában sikerült pályaképet rajzolt Baróti Szabórol, Waldapfel József néhány találó megállapítással egészítette ki a pozitivistá monográfiákból ismert adatokat, Tarnai Andor a „deákos klasszicizmus” fogalmához szolgáltatott pontos érveket, Horváth Károly a Vörösmarty felé vezető út követésekor írta körül néhány — leginkább stílusbeli — jellemzőjüket: mindezek ellenére sok az adósságunk. S ezeket legfeljebb a nyelvészollégák kísérletei enyhítették eddig. Hiszen sem legjobb verseikben igazi poézissé, Berzsenyit, Vörösmartyt előkészítő költészetté sűrűsödő lírájuk természetét nem ismerjük igazából, ahogyan verstani vívmányaiknak a hasonló keletközép-európai prozódiai vitákkal (például a Bernolák-Bajza verstani harccal) való egybevetése és a viták esztétikai-kritikátörténeti helyének kijelölése sem történt még meg. Éppen ezért az irodalomtörténészek is csak lelkesedéssel üdvözölhetik Révai Miklós stilisztikája, a *magyar deákság* eddig kiadatlan és a szakirodalomban alig használt második kötetének s a további töredékeknek a megjelenését. Éder Zoltán gondos sajtó alá rendezői munkájáról, a közel 30 oldalas (többek közt a forrásokban, az életműhöz való viszonyban eligazító) utószóról csak elismeréssel nyilatkozhatunk. Rendkívül fontos annak tudatosítása, hogy a quintilianusi retorika mellett Adelung: *Über den deutschen Stil*-je volt Révai vezetője; „Ikképen Adelung után” — írta maga. S itt mindjárt arra figyelmeztetnénk, hogy Adelung e műve nem csupán Révai számára szolgált irányítóként a stilisztika tengernyi problémái között; Thienemann Tivadar bizonyította be (*Német és magyar nyelvújító törekvések*. EPhK 1912. 78—138.) Adelung viszonylag széles körű

magyarországi ismertségét. Ezúttal csak Rummy Károly György: *Theoretisch-practische Einleitung zum deutschen prosaischen Stil* (Wien, 1813.) című könyvét említhetjük. A Révai- és a Rummy-mű helyenként szó szerint megegyezik: a közös forrás miatt. A *magyar szép toll* az adelungi felfogás magyar érvényesítésében jut fontos szerephez: ugyanúgy Kazinczy nyelvi törekvéseinek szolgált igazolójával, mint Rummy Károly Györgynek a német próza és prózai (irodalmi) nyelv problémáit célzó könyvnyi fejtegetése. De ugyanolyan érdekesek Révai saját tapasztalatóból származó megjegyzései, illetve a megfogalmazás módja. Ezekben dokumentálódik a deákosok esztétikai, stilisztikai elképzelése. Mennyire tanulságos az az igényesség, a nyelv hajlékonyságát próbára tevő igyekezet, szinte nyelvi laboratóriumot feltételező műgond, amellyel Homérosz sorainak „háborodott sebességét”, majd „lassúság”-át igyekszik visszaadni! Fordításában a daktilusok szaporázása, majd a szpondeuszok kimértsége jelzi a tudatos költőt (90. l.). Másutt a klasszicista teoretikusra valló határozottsággal jelöli ki a közmondások alkalmazásának határait: „a’ jelebb tollban nints elegendő méltóságok” (164. l.). Révai ellenzi a műfaji keveredést is, elítéli a „költeményes próza”-t: „a’ jó ízlésnek vesztével kapott fel” — állítja. Ugyanaz a reflex munkál itt, amely a Gessner-fordító Kazinczyval Herder „Paramyth”-jeit verssé dolgozza át. „A’ próza az értelemnek szől; a’ költés az alsó erőnek” — fejtegeti Révai.

Szerzőnk sok szállal kapcsolódik a felvilágosodáshoz. Ehelyt egyetlen példával utalnánk erre. Révai természetesen tartja, hogy „a’ mi eleink” „sok szavakat kaptak fel az itt lakozó nemzetektől”: a szlovákoktól, a szerbektól, a horvátoktól „s a’ szomszéd lengyelektől”. „Ezekkel való elkeveredésök, a közönséges életnek nevekédő simulása ’s a’ keresztyénségnek felvétele sok új dolgoknak itt hallatott neveiket felvetette velek.” Révai megállapítja, hogy a nyelvényiszavak átvétele kölcsönösnek bizonyult. „Megátalkodott részrehajlás vagy éktelen tudatlanság” azt állítani, „hogy azokat a’ szavakat, a’ melyekben megegyezünk ezekkel a’ nemzetekkel, együl egyik mind ő tőlök vettük; vagy megfordítva ők vették mi tőlünk”. Ingerülten fejezi be e bekezdést: „Pedig vagynak elegen, a’ kik ebben így botlanak.” Ekkor még nem vált uralkodóvá a délibábos etimológizálás; Révai erős történeti érzékkel határozta meg a helyes álláspontot, s ebben a nagy cseh nyelvtudóssal, J. Dobrovskýval rokon. Horvát István — Révai bizalmas tanítványa — lefedeztet meg legelőször mestere tanításáról, és a felvilágosodás józan nyelvzemléletét a romantikus nacionalizmusával cserélte föl. Révai történeti nyelv-